

به نام خدا

پژوهشگاه فناوری اطلاعات

"پروژه تدوین نقشه راه کلان داده‌ها"

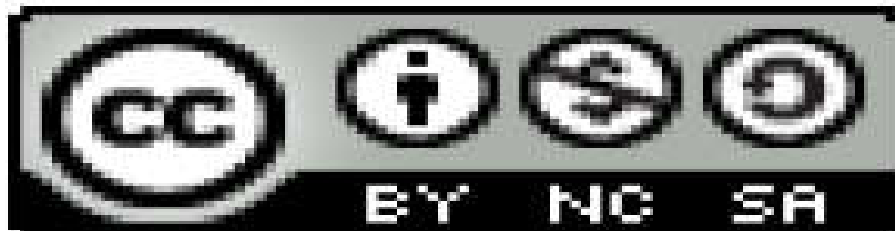
گزارش فاز اول

"گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها"

کد پروژه: ۹۰۴۹۵۰۱۰۰

مجری:	محمد شهرام معین
تهیه کننده:	امیرحسین جلالی فراهانی
کد گزارش:	
تاریخ ارائه:	۹۵/۱۲/۲۵
نسخه / وضعیت:	۱/انتهایی

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

در راستای تحقق مأموریت پژوهشگاه ارتباطات و فناوری در فراهم سازی سکویی برای ارتقاء دانش، انتقال فناوری و بومی سازی محصولات و خدمات حوزه فاوا و با هدف جلب مشارکت علاقه مندان در توسعه و بهره مندی از دستاوردهای پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات، آزاد رسانی این دستاوردها در زمره برنامه های اولویت دار پژوهشگاه به شمار می‌آید. به همین منظور مستند حاضر تحت مجوز بین المللی CC-BY-SA-NC نسخه 4، در دسترس عموم قرار گرفته است. شایان ذکر است تحت این مجوز، ضمن حفظ مالکیت فکری این مستند برای پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات، باز انتشار و بکارگیری آن صرفاً برای موارد تحقیقاتی و با ذکر نام پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات بلامانع است.

گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها	وضعیت: نهایی	کد
--------------------------------------	--------------	----

شناسنامه گزارش

عنوان: گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها	شماره نسخه: ۱
کد:	نوع گزارش: راهبردی
نام پروژه: تدوین نقشه راه کلان داده‌ها	تاریخ ارائه گزارش: ۹۵/۱۲/۲۵
تاریخ شروع: ۹۵/۷/۶	نوع پروژه: راهبردی
نام گروه: فناوری اطلاعات / سامانه‌های چندرسانه‌ای	تاریخ پایان: ۹۶/۴/۶
کد پروژه: ۹۰۴۹۵۰۱۰۰	شماره و تاریخ قرارداد: حکم شماره ۵/۶۷۰۲/۵۰۰/پ در تاریخ ۹۵/۸/۱۰
مجری: محمد شهرام معین	ناظر / ناظرین: آقایان دکتر علیرضا یاری، دکتر روح ا... رحمانی، دکتر مجید رسولی دیسفانی، دکتر امین شگری پور و مهندس فرزاد ابراهیمی
تهیه کننده / تهیه کنندگان: امیرحسین جلالی فراهانی	
نام و نشانی مجری:	
تهران، انتهای خیابان کارگر شمالی، پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات (مرکز تحقیقات مخابرات ایران) _ کد پستی: ۱۴۳۹۹۵۵۴۷۱ _ تلفن: ۸۰۰۵۵۰۸-۱۰	
نام و نشانی حمایت کننده:	
تهران، خیابان دکتر شریعتی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	
ملاحظات:	
چکیده:	
<p>در این نوشتار، در حد مجال حق‌های ناظر به کلان داده‌ها و اکاوی می‌شوند تا در پژوهش‌های گسترده‌تر و دقیق‌تر بتوان تکلیف یا تکالیف متناظر با آنها و مراجع و اشخاصی که باید آنها را بپذیرند و پاسخگو باشند را شناسایی و معرفی کرد. ضمن اینکه این واقعیت نیز نباید نادیده بماند که شناسایی همه شقوق و شتون حق‌ها نیز در این مجال امکان‌پذیر نیست و پیش از هر چیز نیازمند شناسایی همه جنبه‌های موضوع پژوهش، یعنی کلان داده‌هاست و تا آن هنگام نمی‌توان این مباحث را پایان یافته انگاشت.</p> <p>علاوه بر شناسایی حق‌ها به عنوان مبنای گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها، در اینجا به مباحث قاعده‌مندی و برهم‌کنش آنها با یکدیگر نیز اشاراتی شده است. بی‌گمان چنانچه این دو مقوله نادیده بمانند، شناسایی حق‌ها و حتی تکالیف ناظر بر آنها، تنها سیاهه‌ای بر روی کاغذ خواهند بود که اثری در سامان یافتن این حوزه ندارند. ضمن اینکه ممکن است بهنگام امکان‌سنجی آنها نیازمندی‌های دیگری برای ذی‌نفعان شناسایی شود که ضرورت ایجاد کند به عنوان یک حق شناسایی و حمایت قانونی برخوردار شوند.</p>	
کلمات کلیدی:	
وضعیت گزارش: نهایی	زبان گزارش: فارسی
وضعیت دسترسی: عادی	تعداد صفحات: ۲۲

وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها
کد	

چکیده

در این نوشتار، در حد مجال حق‌های ناظر به کلان داده‌ها و اکاوی می‌شوند تا در پژوهش‌های گسترده‌تر و دقیق‌تر بتوان تکلیف یا تکالیف متناظر با آنها و مراجع و اشخاصی که باید آنها را بپذیرند و پاسخگو باشند را شناسایی و معرفی کرد. ضمن اینکه این واقعیت نیز نباید نادیده بماند که شناسایی همه شقوق و شئون حق‌ها نیز در این مجال امکان پذیر نیست و پیش از هر چیز نیازمند شناسایی همه جنبه‌های موضوع پژوهش، یعنی کلان داده‌هاست و تا آن هنگام نمی‌توان این مباحث را پایان یافته انگاشت.

علاوه بر شناسایی حق‌ها به عنوان مبنای گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها، در اینجا به مباحث قاعده‌مندی و برهم‌کنش آنها با یکدیگر نیز اشاراتی شده است. بی‌گمان چنانچه این دو مقوله نادیده بمانند، شناسایی حق‌ها و حتی تکالیف ناظر بر آنها، تنها سیاهه‌ای بر روی کاغذ خواهند بود که اثری در سامان یافتن این حوزه ندارند. ضمن اینکه ممکن است بهنگام امکان‌سنجی آنها نیازمندی‌های دیگری برای ذی‌نفعان شناسایی شود که ضرورت ایجاب کند به عنوان یک حق شناسایی و از حمایت قانونی برخوردار شوند.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

اطلاعات مرتبط

مستندات مرتبط

شماره مستند	نوع مستند	نام مستند

تغییرات اعمال شده در نسخه‌های پیشین

شماره نسخه	تاریخ	تغییرات اعمال شده

تأییدکنندگان

نام و نام خانوادگی	تاریخ	امضاء	ملاحظات
محمدشهرام معین			مجری پروژه
امیر حسین جلالی فراهانی			تهیه کننده / تهیه کنندگان
دکتر علیرضا یاری، دکتر روح ا... رحمانی، دکتر مجید رسولی دیسفانی، دکتر امین شکری پور و مهندس فرزاد ابراهیمی			ناظر پروژه
مهندس فرزاد ابراهیمی			مدیر گروه
مانا روزی طلب			مسئول مستندات پژوهشکده
دکتر علیرضا یاری / دکتر کامبیز بدیع			رئیس پژوهشکده / معاون پژوهشی

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از ناظرین و مشاورین محترم پروژه قدردانی می‌شود.

سرفصل مطالب

۸	۱	گونه‌شناسی حق‌ها در آیین کلان‌داده‌ها
۸	۱-۱	حق‌های بنیادی
۹	۱-۱-۱	حق بر مالکیت
۱۰	۱-۱-۲	حق بر حیثیت
۱۱	۱-۱-۳	حق بر زندگی
۱۲	۱-۱-۴	حق بر کار
۱۳	۱-۱-۵	حق بر آزادی
۱۴	۱-۲	حق‌های کاربردی
۱۴	۱-۲-۱	حق‌های کاربردی مشترک
۱۵	۱-۲-۲	حق‌های کاربردی اختصاصی
۱۶	۲	قاعده‌مندی حق‌ها در منظومه کلان‌داده‌ها
۱۶	۲-۱	رسمیت یافتن حق‌ها
۱۷	۲-۲	التزام بخشی حق‌ها
۱۸	۲-۳	شناسایی صاحبان حق
۱۸	۲-۴	شناسایی صاحبان تکلیف
۲۰	۳	برهم‌کنش حق‌ها در منظومه کلان‌داده‌ها
۲۰	۳-۱	برهم‌کنش حق‌های بنیادی با یکدیگر
۲۱	۳-۲	برهم‌کنش حق‌های بنیادی با کاربردی
۲۱	۳-۳	برهم‌کنش حق‌های کاربردی با یکدیگر
۲۲	۳-۳-۱	برهم‌کنش‌های درونی
۲۲	۳-۳-۲	برهم‌کنش‌های بیرونی

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

۱ گونه‌شناسی حق‌ها در آیین کلان‌داده‌ها

جدای از آنکه در ادبیات و اندیشه‌های حقوقی، چه تعاریف و تعبیری برای حق بکار رفته است، از یک لحاظ می‌توان آنها را در دو گروه بنیادی و کاربردی رده‌بندی و جانمایی کرد.

۱-۱ حق‌های بنیادی

منظور از حق‌های بنیادی، آن دسته از اموری است که چنانچه برای شخص فراهم نیاید، زندگی برایش ناممکن یا بی‌معنا می‌شود. روشن است که این دو واژه «ناممکن» و «بی‌معنا» شدن، بسیار تفسیرپذیرند و در شرایط و اوضاع و احوال گوناگون می‌توانند امور متفاوتی را نمایان و برجسته سازند. لیکن اینچنین انعطاف‌پذیری معنایی نه تنها نقطه ضعف نیست، بلکه توانمندی آن به شمار می‌آید و به حقوقدانان اجازه می‌دهد در وضعیت‌های مختلف، گستره و گزینه‌های سازگارتری را برای حق‌های بنیادی برگزینند.

برای نمونه، در دوره‌های نخستین که زندگی نوع بشر بسیار ساده و در اندازه برآوردن نیازهای زندگی نباتی خلاصه می‌شد، حق‌های بنیادی او نیز به همان اندازه ساده و کم‌گستره بودند. اما با پیشرفت آن، به ویژه در بخش مدنیت و آگاهی از مفاهیم نوین حقوق بشری، به تدریج بر گستره و گزینه‌های حق‌های بنیادی نیز افزوده شده است.

جدای از تفصیل تخصصی و اختصاصی این حوزه، به طور کلی حق‌های بنیادی که نوع بشر امروز باید از آنها بهره‌مند شود، در پنج گروه جای می‌گیرند:

۱. حق بر مالکیت؛

۲. حق بر حیثیت؛

۳. حق بر زندگی؛

۴. حق بر کار؛

۵. حق بر آزادی.

در ادامه توضیحاتی درباره هر یک از این حق‌های آمده است.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

۱-۱-۱ حق بر مالکیت

اگرچه قوانین کشور ما از مال تعریفی ارائه نکرده‌اند، لیکن در اندیشه‌های حقوقی، مال هر چیزی دانسته شده که اشخاص آرزوی تصاحب آن را داشته باشند. مالکیت هم داشتن چنین حقی است و شخصی که از این حق برخوردار باشد، مالک آن دانسته می‌شود و قانونگذار هرگونه عمل حقوقی بر روی آن، مانند خرید و فروش را مشروع و مجاز دانسته است.

۱-۱-۱-۱ انواع دارایی

اموال یا دارایی‌ها دسته‌بندی‌های گوناگونی دارند، مانند اموال منقول و غیرمنقول که در قانون مدنی از آن یاد شده و نمونه‌های ساده دارایی‌های اشخاص در دوران کهن را دربرمی‌گرفته است. لیکن با پیشرفت نوع بشر، دارایی‌های دیگری نیز بر مجموع دارایی‌هایش افزوده شده است. برای نمونه، مفهومی به نام دارایی‌های نامشهود، به تازگی دست‌کم برای جامعه ایرانی شناخته شده و از سوی قانونگذار آن رسمیت یافته است و پیش از آن چنین عنوانی، در زمره دارایی‌ها رسمیت نیافته بود.

۱-۱-۱-۲ انواع مالکیت

در هر حال، جدای از آنکه دارایی‌ها به چند شاخه تقسیم می‌شوند، حق بر مالکیت به دو دسته کلی مالکیت مادی و مالکیت معنوی تقسیم می‌شود که هر یک تعاریف و آثار حقوقی خود را دارند. برای نمونه، حق نشر از آثار حق مالکیت معنوی بر دارایی‌های فکری به شمار می‌آید.

۱-۱-۱-۳ انواع مالکان

علاوه بر این، تعیین مالک دارایی‌ها نیز حائز اهمیت است. برخی دارایی‌ها امکان تملک از سوی اشخاص را ندارند و باید در مالکیت دولت یا حکومت باقی بمانند. اما موارد پرشمار دیگر از سوی اشخاص، اعم از حقیقی و حقوقی خصوصی قابل تملکند. بدیهی است در جایی که یک دارایی به حکومت تعلق دارد، احراز تملک آن از سوی اشخاص فاقد اعتبار است.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

نکته حائز اهمیت درباره این حق آنست که چنانچه درباره موضوع نوشناخته یا ناشناخته‌ای تردیدی در مال بودن یا مالکیت داشتنش وجود داشته باشد، به ویژه آنکه عرف جامعه آن را نپذیرد، نیازمند تصریح قانونگذار است. در غیر این صورت، به سادگی نمی‌توان به این حق و آثار قانونی آن استناد کرد.

۱-۱-۲ حق بر حیثیت

حیثیت در یک معنای فراگیر، همه شئون مرتبط با شخصیت را دربرمی‌گیرد. لذا در چارچوب‌های مختلف، معانی مختلفی می‌یابد. برای نمونه، حیثیت سیاسی اشخاص با حیثیت اقتصادی‌شان متفاوت است و این دو با حیثیت فرهنگی و اجتماعی آنها همانند نیست.

به طور کلی، اشخاص از دو حیث می‌توانند حق بر حیثیت خود را استیفا نمایند: حریم و حرمت.

۱-۱-۲-۱ حق بر حریم (خصوصی)

حریم، عرفاً قلمروی انگاشته می‌شود که دارنده‌اش نمی‌خواهد دیگران بدون اجازه‌اش از آن آگاهی یابند یا با بهره‌برداری از آن آگاهی کاری انجام دهند. زیرا انتظار متعارف وجود دارد که در پی آگاهی، زیان یا آسیب می‌بیند. حریم می‌تواند یک مکان باشد یا یک سند یا حتی کالبدی مانند پیکر انسان. مهم آنست که از آگاهی ناروا درباره دانستنی‌های درون آن که به شکل داده یا اطلاعات موجودیت یافته‌اند، جلوگیری شود.

در کنار حریم به اصطلاح شخصی یا خصوصی، دو قلمرو دیگر با نام‌های حریم‌های غیرعمومی و عمومی نیز قابل ترسیمند. ممکن است اطلاعات یا داده‌های حریم‌های خصوصی به اختیار یا به ناچار به دو حریم دیگر راه یابند. پرسش اینجاست که چگونه می‌توان از آنها در برابر زیان‌ها یا آسیب‌های احتمالی صیانت کرد؟ ضمن اینکه ممکن است دیگر اشخاصی که در قلمروهای غیرعمومی یا عمومی حضور دارند، به این داده‌ها نیاز داشته باشند که در این صورت باید دید شرایط بهره‌برداری آنها از این اطلاعات چیست؟

۱-۱-۲-۲ حق بر حرمت

حرمت یک شخص را می‌توان همان آبرو یا اعتبار آن معنا کرد. این موضوع جدای از حریم خصوصی باید مورد توجه قرار گیرد. همانگونه که در آغاز گفته شد، اشخاص دارای حیثیت‌های گوناگون در شرایط گوناگونند و قاعدتا

وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها	کد
--------------	--------------------------------------	----

همه امور ناظر بر آنها در قلمروهای خصوصیشان سرانجام نمی‌یابند و بسیاری از آنها به قلمروهای غیرعمومی و عمومی مربوط می‌شوند.

نکته حائز اهمیت اینجاست که چنانچه هریک از این امور به تنهایی مورد توجه دیگران قرار گیرد، شاید حرمت شخص مورد تعرض قرار نگیرد. لیکن هنگامی که کنار هم قرار می‌گیرند، ممکن است زمینه داوری‌هایی را فراهم آورند که به هتک حرمتش بیانجامد. برای نمونه، اینکه علاقمندی‌های فرهنگی یک شخصیت سیاسی چیست و چگونه فراغت خود را می‌گذرانند یا حتی موضوعات ساده‌تری از آن، مانند چیستی و چگونگی خوردن و آشامیدن وی، در جای خود می‌تواند مسأله‌ساز شود.

دنیای داده‌های عظیم، شاید یکی از چالش‌های بزرگی را که در آینده به طور جدی‌تر در برابر بشر نمایان خواهد کرد، هتک بالقوه حرمت‌هاست که داده‌های آن بسیار ساده‌تر از گذشته در اختیار هرکسی نهاده شده است.

۳-۱-۱-۱ حق بر زندگی

انسان‌ها حق دارند زندگی رو به تکاملی داشته باشند و حکومت‌ها نوعاً موظفند زمینه و سازوکارهای این روند تکاملی را فراهم آورند. بنابراین، در دوره‌های مختلف و متناسب با دستاوردهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و فناورانه هر جامعه، می‌توان انتظارات مشروع شهروندان را برای تکامل تدریجی زندگیشان شناسایی و برای نیل به آنها برنامه‌ریزی کرد.

شاید چنین استدلال شود که شاخه‌های دیگر حق‌های بنیادی نیز از نگاهی در ذیل حق بر زندگی جای می‌گیرند. زیرا چنانچه به هریک از آنها خدشه یا آسیبی برسد، زندگی اشخاص نیز آسیب می‌بیند. ضمن اذعان به درستی این نکته، از آنجا که آن شاخه‌ها از ویژگی‌های متمایزی برخوردارند که ممکن است در ذیل عنوان کلی حق بر زندگی نادیده بمانند، به عنوان موضوع مستقل و هم‌تراز با آن شناسایی و جانمایی شده‌اند. این موضوع، به ویژه از نگاه نظام حقوقی کلان‌داده‌ها حائز اهمیت بوده و دستاوردهایی دارد که در هریک از مباحث مربوط به آنها اشاره و برجسته شده است.

از نگاه حقوقی، حق بر زندگی را می‌توان در دو بخش بررسی کرد: حق بر محیط زیست سالم و حق بر رفاه.

وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها	کد
--------------	--------------------------------------	----

۱-۳-۱-۱ حق بر محیط زیست سالم

محیط زیست در نگاه فراگیر، شامل همه جنبه‌های زندگی مادی بشر می‌شود؛ از زندگی شهری گرفته تا محیط‌های طبیعی، مانند جنگل‌ها و رودها و کویرها. حتی زندگی جانوری نیز در چرخه زیست بوم جهانی، برای نوع نیز حائز اهمیت و حیاتی است. هوای سالم و حتی نور و صوت متناسب، از دیگر شاخص‌های محیط زیست سالم به شمار می‌آیند.

۱-۳-۲-۱ حق بر رفاه

رفاه در معنای گسترده آن، شامل بهره‌مندی از نظام بهداشت و درمان، کمک‌هزینه، خدمات اجتماعی ویژه برای اشخاصی مانند ناتوانان یا کم‌توانان می‌شود. از آنجا که استیفای این حق وابستگی بالایی به درآمد سرانه ملی دارد، کشورها نمی‌توانند به سادگی از یکدیگر الگوبرداری کنند. اما می‌کوشند دست‌کم شاخص‌های حداقلی جهانی را برای شهروندانشان فراهم آورند.

در کنار اینها، موضوع مهمی که می‌توان در ذیل این عنوان گنجانید، رشد بهره‌وری زندگی اشخاص است که امروزه به ویژه در چارچوب هوشمندسازی سازه‌ها و سازوکارهای زندگی شهروندان، مورد توجه سیاستگذاران و همچنین فعالان عرصه‌های مختلف کسب و کار و فناوری قرار گرفته و از آنجا که تأثیر قابل توجهی در کاهش هزینه‌های زندگی آنها دارد، می‌تواند نقش مستقیمی در رشد رفاه آنها داشته باشد.

۱-۳-۴-۱ حق بر کار

حق بر داشتن حرفه یا کار به اندازه‌ای حائز اهمیت است در بنیادی بودن آن نمی‌توان تردید کرد و حتی روا نیست که در ذیل عنوان کلی حق بر زندگی گنجانیده شود. به ویژه آنکه اقتضائات و شرایط مختص به خود را دارد. برای نمونه، اطلاعاتی که یک شاغل حق دسترسی به آنها و پردازششان را دارد، با اطلاعاتی که یک شخص برای زندگی خود نیاز دارد، متفاوت است و حتی از فرضیات متفاوتی برخوردارند. برای نمونه، درباره شاغلان، بکار بردن شاخص سودجویی و منفعت‌طلبی درست است، در حالی که برای زندگی این شاخص بی‌معناست و حق‌های مترتب بر آن باید فراتر از اینچنین فرضیاتی رسمیت یابند. ضمن اینکه در ادامه این نکته خواهد آمد که گاه حق‌های

وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها	کد
--------------	--------------------------------------	----

کاربردی مترتب بر دو حق بنیادی زندگی و کار ممکن است در تعارض با یکدیگر قرار گیرند، آنگونه که در دنیای فیزیکی نیز به وفور رخ می‌دهد و باید برای تعدیل و توازن منطقی آنها با یکدیگر چاره‌جویی شود.

۵-۱-۱ حق بر آزادی

همه حق‌های بنیادی که در بالا بررسی شدند، بی‌گمان در این اکسیر حیات‌بخش ریشه دارند. حق بر مالکیت، بدون آزادی و اختیار و اراده در اعمال آن معنا ندارد و همچنین است حق‌های بر حیثیت و زندگی و کار. لیکن هیچ عقل سلیمی نیز این آزادی را بدون مرز نمی‌داند و برخورداری از یک چارچوب منطقی و متعارف، زینده این حق تمام‌عیار بشری است.

با این حال، در اینجا و در چارچوب مباحث حقوق بشری، معنای خاصی از آزادی مدنظر و عبارتست از آزادی بیان و آزادی انتخاب.

۱-۵-۱-۱ آزادی بیان

این حق معمولاً درباره رسانه‌ها معنا می‌شود. در گذشته‌ای نه چندان دور که رسانه‌های دیجیتال پدید نیامده بودند، استیفای این حق در اختیار گروه خاصی به نام اصحاب مطبوعات و دست‌اندرکاران برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی بود. لیکن در دنیای امروز که هرکس بالقوه یک رسانه در اختیار دارد، به نظر می‌رسد این مفهوم و این حق هم نیازمند بازاندیشی و بازنگریند. به ویژه آنکه نسبت به گذشته اطلاعات بسیار بیشتر در اختیار یکایک شهروندان رسانه‌گر قرار دارد و به آسانی می‌توانند فراتر از آنچه یک روزنامه پرشمار یا حتی یک شبکه رادیویی - تلویزیونی خبررسانی می‌کند، نقش‌آفرینی داشته باشند.

۲-۵-۱-۱ آزادی انتخاب

لازمه انتخاب، آزادی است و این دو از یکدیگر جدایی‌ناپذیرند. لیکن آنچه به آزادی معنا و به انتخاب منطق می‌بخشد، اطلاعات پشتیبان آنست. هرچه اطلاعات کامل‌تر و جامع‌تر و دسترس‌ی و آگاهی از آنها آسان‌تر باشد،

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

۱-۲-۲-۱-۲-۲ حق‌های کاربردی اختصاصی

در کنار اینگونه حق‌های کاربردی مشترک، برخی نیز تنها به یک یا چندی از آنها مربوط می‌شوند و نه همه‌شان. برای نمونه، اصل تسلیط تنها برای حق مالکیت تعریف شده و برای نمونه در نظام حقوق حمایت از داده‌ها، سوژه‌ها اگر مالک داده‌ها شناخته نشوند، نمی‌توانند به این اصل استناد کنند. از دیگر سو، اصل منع تجسس در حریم دیگران که از شاخه‌های حیثیت اشخاص است، اختصاص به آن دارد و در جای دیگر، مانند امور عمومی، درست وارونه این اصل برسمیت شناخته شده است، یعنی اشخاص حق دارند اطلاعات عمومی را جستجو کنند و نباید منع شوند.

۲ قاعده‌مندی حق‌ها در منظومه کلان‌داده‌ها

منظور از قاعده‌مندی حق‌ها، آنست که در چارچوب موردنظر، شناسایی شده، رسمیت‌یافته و سازوکار استیفای آن برای صاحبان حق و ایفای تکالیف مربوط برای اشخاص طرف تعهد تبیین گردد. به بیان دیگر، این حق‌ها، به ویژه در سطح بنیادی آن اصولاً و بالذات وجود دارند، لیکن ممکن است در پذیرش اصل یا حدود و ثغور آن، به ویژه در تقابل با سایر حق‌ها، از سوی جامعه، تردیدهایی مطرح شود که نیازمند شبهه‌زدایی از سوی قانونگذار باشد؛ آنگونه که در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی جنبش بزرگی در کشورهای توسعه‌یافته برای قاعده‌مند کردن جنبه‌های مختلف کاربری فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به راه افتاد و تا امروز نیز ادامه دارد.

عرصه کلان‌داده‌ها، به ویژه در کشور ما، در لایه‌های مختلف بنیادی تا کاربردی حق‌ها، با چنین چالشی روبروست. لذا در گام نخست باید در پی قاعده‌مندسازی آنها بود و چنانچه کاستی یا نارسایی در هریک وجود دارد، باید برای توانمندسازی حقوقی آن بخش برنامه‌ریزی کرد.

در این بخش، مجموعه اقداماتی که اجمالاً باید برای قاعده‌مندی حق‌ها در منظومه کلان‌داده‌ها به انجام رسد، تبیین می‌شود.

۲-۱ رسمیت‌یافتن حق‌ها

دنیای حقوق، دنیای رد بدیهیات و اثبات موهومات است! البته نه آنکه بدون استدلال و غیرمنطقی باشد، بلکه این اصحاب حقوق این توانمندی را دارند که با بهره‌برداری از مبانی مختلف، به نتایج متفاوتی برسند و مورد پذیرش گروه موافق خود نیز قرار گیرند. برای نمونه، با اینکه در بنیادی بودن حق بر مالکیت تردیدی نیست، لیکن کفایت در موضوع آن، یعنی مال یا دارایی، تردید وارد شود؛ آنگونه که در آغاز در مالیت داده‌های دیجیتالی تردید شده بود؛ آن هم تنها به این دلیل که از ویژگی‌های یک شیء فیزیکی موجود در دنیای واقعی برخوردار نیست و آنگونه که متأسفانه در لسان ایرانیان رواج یافته و حتی در اسناد بالادستی هم به وفور بکار می‌رود، مجازی است و به همان دنیای مجازیش نیز تعلق دارد.

گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها	وضعیت: نهایی	کد
--------------------------------------	--------------	----

همین موضوع می‌تواند برای حریم خصوصی اشخاص رخ دهد. آیا قلمروی مانند یک گروه یا کانال در یک شبکه اجتماعی، برای اعضای آن شرایط حریم خصوصی قابل ترسیم در دنیای فیزیکی را پدید می‌آورد یا مشمول قواعد حریم‌های عمومی است یا هیچ‌کدام از آنها و یک حریم غیرعمومی انگاشته می‌شود؟

از همین نمونه‌ها، آیا برای کسب و کار در فضای سایبر، همانند کسب و کار در دنیای فیزیکی باید مجوزهای خاصی را دریافت کرد یا فعالان سایبری معاف از آنهایند؟ اگر کلان‌داده‌ها مالیت دارند، چگونه آنها می‌توانند از این داده‌ها بهره‌برداری کنند؟ و اگر مالیت ندارند، آیا این همه سرمایه‌گذاری بر روی آنها توجیه عقلانی دارد؟

درباره آزادی بیان چطور؟ آیا هرکس در دنیای سایبری می‌خواهد نکته‌ای را بیان کند، باید با محتوای دیجیتالی نشر یافته از سوی او به مثابه یک نشریه یا روزنامه برخورد شود؟

همه اینها پرسش‌هایی است که دیر یا زود همه کشورها با آن روبرو شده و کوشیده‌اند برپایه بنیادهای حقوقی خویش، پاسخ‌های منطقی و قانع‌کننده‌ای را به جامعه عرضه دارند. مهم آنست که نظام‌های حقوقی تنها به حق‌های بنیادی بسنده نکرده‌اند و حق‌های کاربردی یکایک آنها نیز امکان‌سنجی و نیازسنجی حقوقی شده است. زیرا در بسیاری موارد، اگرچه در پذیرش موضوع نوین و نوشناخته ذیل یک حق بنیادی تردیدی نشده، لیکن به دلیل نارسا بودن حق‌های کاربردی مرتبط با آن، عملاً استیفای حق بنیادی با چالش جدی روبرو شده است؛ مانند بلاتکلیف بودن صلاحیت رسیدگی به جرایم سایبری به دلیل نارسا بودن قواعد تشخیص مرجع صلاحیتدار قضایی.

۲-۲ التزامبخشی حق‌ها

صرف پیش‌بینی یک حق، چه در جایگاه بنیادی و چه کاربردی آن، به تنهایی نمی‌تواند هدف مورد انتظار را برآورده سازد و نیازمند التزامبخشی است. به این معنا که از ضمانت اجرای کافی و سازوکار اعمال آن به شکل قاطع و بازدارنده برخوردار باشد.

برای نمونه، چنانچه به کسب و کارهای سایبری در عرصه کلان‌داده‌ها رسمیت داده می‌شود، باید به این داده‌ها امکان استنادپذیری داده شود تا در صورت بروز هرگونه ادعایی، بتوان با استناد به آنها به دعوای مطروحه رسیدگی کرد. چنانچه این داده‌ها از چنین ویژگی برخوردار نباشند، اعمال سازوکارهای سنتی مانند شهادت شهود یا سوگند ذی‌نفعان یا حتی علم قاضی با چالش‌های بسیار بیشتر رخ‌نمایی خواهند کرد.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

جبران زیان‌ها نیز از دیگر موضوعات مهم دنیای دیجیتال و به ویژه کلان‌داده‌هاست. البته جبران‌پذیری داده‌ها خود به ارزش‌گذاری آنها وابسته است و تا این سازوکارها پیش‌بینی نشود، حق مالکیت فرد بر داده‌ها ارزش عینی و واقعی خود را نمایان نخواهد کرد.

جرم‌انگاری و پیش‌بینی ضمانت‌اجراهای کیفری یا در سطح پایین‌تر، تخلف انگاشتن زیان‌های مالی وارده به داده‌ها (در اینجا کلان‌داده‌ها)، باید با لحاظ توان اعمال آنها نسبت به کنشگران این جرایم باشد. در غیر این صورت، هر اندازه هم سنگین باشند، نمی‌توانند از بازدارندگی مورد انتظار برخوردار باشند.

۲-۳ شناسایی صاحبان حق

همانند دنیای فیزیکی، ممکن است درباره یک موضوع، چند صاحب حق یا به عبارت دقیق‌تر، مدعی حق پدیدار شوند. در چنین مواردی، باید به روشنی تکلیف یگانه صاحب حق یا دست‌کم صاحب حق اصلی را روشن کرد. برای نمونه، به هنگام رسیدگی به تعارض مدعیان حق‌های مالکیت و حیثیت، آیا دارنده داده‌ها صاحب حق شناخته می‌شود یا سوژه آنها؟ ممکن است سوژه، خواهان عدم بهره‌برداری از داده‌های مربوط به خودش باشد، لیکن دارنده داده‌ها که برای پیدایش و پردازش آنها سرمایه‌گذاری قابل توجهی کرده، نمی‌تواند به این خواسته تن دهد و می‌خواهد همه‌گونه تصرف مالکانه در داده‌هایش که داراییش به شمار می‌آیند، داشته باشد. به این ترتیب، در اینجا تکلیف چیست و حق با کیست؟

۲-۴ شناسایی صاحبان تکلیف

در برابر صاحبان حق، صاحبان تکلیف را باید شناسایی کرد. در غیر این صورت، آنها نخواهند دانست به چه کسی باید مراجعه کنند. برای نمونه، در جایی که داده‌های مربوط به یک سوژه مورد بهره‌برداری ناروا در یک کسب و کار دیجیتال قرار گرفته، او می‌تواند به چه کسی مراجعه کند؟ به گردآورنده داده‌ها؟ به تحلیل‌گر و پردازشگر داده‌ها؟ به ذخیره‌کننده داده‌ها یا انتشاردهنده آنها؟ یا به همگی آنها؟

در یک نگاه کلان، در فرایندی که از آن با عنوان زنجیره ارزش یاد می‌شود، مسؤولیت‌ها و همچنین حق‌های هریک از کنشگران کلان‌داده‌ها نسبت به یکدیگر و همچنین نسبت به دیگران، به ویژه سوژه‌ها چیست و چه

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

میزان‌ست؟ هرچه این موضوع به شکل شفاف‌تر تبیین گردد، اختلافاتی که ممکن‌ست مانع پیشبرد اهداف و پیشرفت کار شود، به حداقل خواهد رسید.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

۳ برهم‌کنش‌ها در منظومه کلان‌داده‌ها

همه حق‌هایی که در بالا شناسانده شدند، به هیچ وجه ایستا نیستند و بسیار پویایند. این پویایی اگرچه زنده بودن و رشد و تکامل نظام حقوقی کلان‌داده‌ها را تأمین و تضمین می‌کند، اما در عمل می‌تواند چالش‌هایی را در برهم‌کنش‌های حق‌ها با یکدیگر پدید آورد.

در بخش پیشین دیده شد به هنگام شناسایی حق‌ها و تکلیف‌های کنشگران این عرصه، ممکن است ابهام‌هایی رخ دهد؛ مبنی بر اینکه اساساً چه کسی صاحب حق شناخته می‌شود و چه کسی مکلف؟ برای حل بنیادی این موضوع، باید برهم‌کنش‌های احتمالی حق‌ها با یکدیگر، آن هم در چارچوب بحث کلان‌داده‌ها، امکان‌سنجی و تعارض‌های احتمالی آنها را شناسایی کرد تا بتوان در گام بعدی چاره‌جویی حقوقی - تقنینی را در دستور کار قرار داد.

به طور کلی، برهم‌کنش‌های چالش‌انگیز حق‌ها در منظومه کلان‌داده‌ها را می‌توان در موارد ذیل خلاصه کرد. منظور از برهم‌کنش حق‌ها با یکدیگر نیز، تأثیرگذاری بر و تأثیرپذیریشان از یکدیگرست و می‌تواند یک‌سویه یا چندسویه باشد.

۳-۱ برهم‌کنش‌های بنیادی با یکدیگر

در نگاه گذرا، می‌توان میان حق‌های ذیل برهم‌کنش‌های بنیادینی را پیش‌بینی کرد که نیازمند قاعده‌گذاری‌های کلان و راهبردی‌اند:

- حق‌های مالکیت و حیثیت با یکدیگر؛
- حق‌های حیثیت و آزادی با یکدیگر؛
- حق‌های مالکیت و کار با یکدیگر؛
- حق‌های زندگی و کار با یکدیگر؛
- حق‌های زندگی و حیثیت با یکدیگر؛ و
- حق‌های حیثیت و کار با یکدیگر.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان‌داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

بررسی دقیق‌تر هریک از این حق‌ها، به ویژه در کنش با سایر حق‌های بنیادی، شاید فروض یا سناریوهای دیگری را هم آشکار کند. مهم آنست که همه موارد دیده شود. به ویژه آنکه هر نتیجه‌ای که در این بخش گرفته شود، تأثیر مستقیمی در تحلیل‌های ذیل خواهد داشت.

۳-۲ برهم‌کنش حق‌های بنیادی با کاربردی

گاهی برهم‌کنش‌ها، میان حق‌های بنیادی با کاربردی رخ می‌دهد. لذا در نگاه نخست، دو حق رسمیت‌یافته‌ای که با یکدیگر دچار برهم‌کنش شده‌اند، هم‌تراز نیستند و در دو سطح متفاوت قرار دارند. لذا باید دید آیا به صرف بنیادی بودن یک حق و کاربردی بودن دیگری، می‌توان به سود حق بالاتر رأی داد؟

برای نمونه، چنانچه برای اثبات مالکیت بر داده‌ها، به مدعی اجازه داده شود که به حریم دیگری ورود یابد، حق بر استنادپذیری داده‌های اثباتی مالکیت، یک حق کاربردی است، اما حق بر حریم به عنوان یک حق بنیادی شناخته می‌شود. حال آیا می‌توان مدعی را به صرف بنیادی بودن حق متعارض خود، از استناد به داده‌های موردنظرش محروم کرد؟

۳-۳ برهم‌کنش حق‌های کاربردی با یکدیگر

برخلاف برهم‌کنش حق‌های بنیادی و کاربردی که تنها جنبه بیرونی آنها قابل تصور است و اصولاً حق‌های بنیادی و کاربردی ذیل یک عنوان نباید و نمی‌توانند با یکدیگر در تعارض باشند، اما هنگامی که حق‌های کاربردی با یکدیگر سنجیده می‌شوند، برهم‌کنش درونی آنها نیز دور از انتظار نخواهد بود. لذا در این بخش هر دو احتمال مورد بررسی قرار گرفته است.

کد	وضعیت: نهایی	گزارش: گونه‌شناسی حقوقی کلان داده‌ها
----	--------------	--------------------------------------

۱-۳-۳ برهم کنش‌های درونی

ممکن است در حقی مانند مالکیت، حق‌های کاربردی با یکدیگر تعارض یابند یا اینکه دست‌کم از یکدیگر پشتیبانی نکنند؛ برای نمونه، شرایطی که برای مالک برشمرده شده با شرایطی که برای مالکیت آمده، همخوانی نداشته باشد؛ مانند آنکه شخصی که بر روی داده‌ها تصرفات مالکانه انجام داده، اعم از پیدایش یا انواع پردازش‌ها، نمی‌تواند آن را مال خویش بداند و برای نمونه داده موردنظر در زمره دارایی‌های عمومی قرار دارد.

همچنین، در حقی مانند حریم که اشخاص می‌توانند اختیار و ابتکار عمل خود را بر قلمروشان به اثبات رسانند، حق مجاور آن، یعنی مصون ماندن آن از تعرض دیگران که تکلیفش را متوجه نهادهای صلاحیتدار می‌کند، ممکن است به گونه‌ای مطالبه و استیفا شود که خود به نقض حریم صاحبان حریم بیانجامد.

۲-۳-۳ برهم کنش‌های بیرونی

احتمال برهم کنش حق‌های کاربردی متعلق به حق‌های بنیادی مختلف، بسیار بیشتر از برهم کنش‌های درونی آنها با یکدیگر است. برای نمونه، چنانچه برای اثبات مالکیت بر داده‌ها، به مدعی اجازه داده شود که به داده‌های موجود در حریم دیگری دسترسی یافته و به آنها استناد کند، چگونه می‌توان میان برهم کنش این دو حق با یکدیگر توازن منطقی برقرار کرد؟

همچنین است در جایی که شخصی برای کسب و کار خود به شناسایی ویژگی‌های مشتریان بالقوه‌اش نیاز پیدا می‌کند و آشنایی با آنها نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشرفت حرفه‌ایش ایفا می‌کند؛ آیا اشخاصی که داده‌های شخصیشان در اختیار وی قرار گرفته یا می‌تواند قرار بگیرد، می‌توانند او را از این پردازش بازدارند؟ از آن سو، آیا صاحبان این کسب و کارها می‌توانند حق آن اشخاص را در بهره‌مندی از منافع آن داده‌ها نادیده بگیرند (در صورت وجود) و از ارزشگذاری و ایفای دین خود نسبت به آنها سرباز زنند؟